

Kring hälsingegårdars måleri

Lars Nylander

Hälsingegårdar utsågs 2012 till världsarv. Sju välbevarade gårdar valdes ut för att representera de minst tusen som anses ha höga kulturhistoriska värden. I de sju världsarvs-gårdarna finns på var och en flera vackert inredda rum för fest och gästning. Även om den lösa inredningen i form av möbler och textilier har bytts ut och ersatts i interiörerna, finns den målade fasta inredningen kvar. Frihandsmåleri, marmoreringar, schabloner och tapeter kombinerade med måleri på snickerier är det väsentliga i världsarvet Hälsingegårdar, som på engelska heter just ”Decorated farmhouses in Hälsingland”. De lösa inventarierna som en gång ingick, finns idag främst att tillgå i samlingar på museer, hembygdsgårdar, hemslöjdsföreningar och hos privatpersoner. Det är de vackert inredda interiörerna som är den del av hälsingegårdskulturen som är unik sett ur ett universellt perspektiv.

Begreppet hälsingegård finns i tryck första gången 1912. Det var då inget fastslaget teoretiskt begrepp utan brukades synonymt med ”hälsinglandsgård” och ”hälsingestuga” som ett led att särskilja typiska stilar och drag i landskapens materiella kultur. Forskningen om de olika landskapens folkliga byggnads- och inredningskultur var vid samma tid ett uppburet forskningsfält inom etnologin. Redan på 1870-talet hade Artur Hazelius flyttat en interiör från en delsbostuga till Stockholm där den visades upp för besökare, kompletterad med dockor iförda delsbodräkter. Snart följde arbetet

med Skansen dit Bollnässtugan flyttades 1892. Detta medförde en allmän kunskap om landsortens kulturarv för främst huvudstadens invånare, men Skansen var även en attraktion för besökare i Stockholm.

Artur Hazelius dog 1901 och en andra generationens folklivsforskare, tydligast företrädd av Sigurd Erixon, tog vid på 1910-talet. Både Nordiska museet med Skansen och Institutet för folklivsforskning (sedermera Etnologiska institutionen vid Stockholms universitet) var hemvist för forskning om svensk och nordisk folklig kultur, där de målade inredningarna och husen i Hälsingland liksom i andra landskap tidigt ingick som en väsentlig del.

Vid den här tiden fanns även en, för oss idag kanske något oväntad, politisk dimension. Från Sverige skedde en enorm emigration till Nordamerika. En utredning tillsattes för att förstå orsakerna och om möjligt bidra till att stävja emigrationen. *Svenska allmogehem* utgavs 1909 av Adrian Molin och Gustaf Carlson. De behandlar förutom praktiska byggnadstips svensk regional byggnadskultur. Förhoppningen var att boken skulle locka emigrantsugna att stanna kvar och bygga sig ett svenskt hem efter bokens praktiska anvisningar. Att skapa en identitet utifrån landskap som tillsammans utgjorde nationen Sverige var med andra ord en bärande idé.

Såväl folklivsforskningen som hemslöjdsarbetet under 1900-talets förra del och mitt karaktäriserades överhuvudtaget av en vilja

att påvisa och utkristallisera just dessa regionala skillnader. Vidare identifierades gärna målare, som lyftes likt samtidens stora och ensamt arbetande konstnärsgenier. Tre områden med viktigt bonads- och inredningsmåleri under 1700- och 1800-talen identifierades: det sydsvenska (Halland, norra Skåne, södra Småland och västra Blekinge), Dalarna och Hälsingland. I måleriforskningen fanns under denna tid ett särskilt starkt intresse för att hitta och identifiera tryckta förlagor till målade allmogemålerier, gärna tolkade enligt teorin ”gesunkenes Kulturgut” från vad som kategoriserades som samhällets högre sociala skikt.

Även om Nordiska museet och folkminnesinstitutet ambitiöst fortsatte att samla in uppteckningar, folkminnen och svar på frågelistor minskade den etnologiska forskningen om äldre svensk folklig kultur efter andra världskriget för att till slut, kring 1970, nästan helt upphöra. Fältet, inklusive hälsingegårdarna med sitt måleri, lämnades till förmån för andra ofta mer samtida eller tidsmässigt närliggande forskningsfält. Även om intresset för det materiella kulturarvets folkkonstföremål hamnade i skuggan fortsatte det att utvecklas genom personligt engagemang av enstaka forskare och museianställda, bland annat vid den etnologiska institutionen i Lund och vid Nordiska museet.

Förutom etnologer har andra discipliner allteftersom intresserat sig för hälsingegårdar. Exteriörer har studerats av arkitekturhistoriker främst under 1900-talets andra hälft. Så småningom intresserade sig även det konstvetenskapliga akademiska fältet för hälsingegårdar och dess kultur och flera avhandlingar publicerades decennierna kring sekelskiftet 2000. Flera uppsatser på C-, D- och Masternivå i konstvetenskap har lagts fram under det nya århundradets två först decennier.

Under 1960-, 1980- och 1990-talen genomfördes flera inventeringsprojekt där inredningsmåleri i hälsingegårdar dokumen-

terades. Det skedde bland annat i regi av Gästrik-Hälsinge hembygdsförbund och Ljusdalsbygdens museum. Interiörer fotograferades och uppgifter noterades på blanketter och senare i en databas. Delar av resultaten offentliggjordes genom utställningar vid museerna och i publikationer, bland annat *Hälsingemålningar* (1968), *Bild på bondevägg* (2002) och artiklar i årsboken *Hälsingerunor*.

Vid Institutionen för kulturvård vid Göteborgs universitet pågick 2014–2017 projektet *Dekorerade interiörer i Hälsingegårdar – en holistisk studie av ett kulturhistoriskt världsarv* finansierat av medel från Vetenskapsrådet. I projektet samverkade både humanister och naturvetare för att, i ett tvärvetenskapligt samarbete, få fram ny och fördjupad kunskap om färger, färgning, ytbehandling och underlag i hälsingegårdars dekorationsmåleri, dekorerade målade möbler och mönstrade textilier. Resultaten från projektet skall enligt plan offentliggöras genom en antologi inom kort.

Detta dubbelnummer av RIG har artiklar med temat *kring hälsingegårdars måleri*. Flera av medarbetarna i VR-projektet deltar med artiklar. Projektledaren Ingalill Nyström skriver tillsammans med Andreas Roxvall en källöversikt över blåfärgspigmentet vejde, som bland annat användes vid infärgning av textilier och i möbelmåleriet i Hälsingland under 1700- och 1800-talen. Nyström återkommer tillsammans med Anneli Palmköld och Anders Assis i en mikrostudie av en tvist mellan en målare och en bonde i Ljusdal 1839–1841, som bland annat kastar ljus över processen mellan beställare och utförare. Assis har tillsammans med Nyström skrivit artikeln om handeln med färger i Hälsingland under 1700- och 1800-talen, något som givetvis var en förutsättning för att ett måleri alls skulle kunna komma till stånd. Palmköld har tillsammans med Anna Fabler skrivit artikeln om turkiskt rött, som användes bland

Skåpet var en statusmarkör med flera dimensioner i bondgården. Med sin högresta form var framsidan en utmärkt yta att dekorera och en gårdens stolthet som visades upp för gäster. Öppnades dörrarna möttes besökaren av gårdens rikedom i form av silver, tenn och andra värdefulla föremål, som var och ett även symboliserade ett ekonomiskt värde. Detta skåp tillverkades år 1800 åt bonden Lars Jonsson och hans hustru Sigrig (Sigrin) Jonsdotter i Gammelsträng, Norrbo socken, i Hälsingland. Jöns Månsson (1769–1847) bördig från Myssjö socken i Jämtland, från omkring 1790 verksam i Forsa socken, skrev en utförlig signatur i skåpet, där han bland annat upplyser oss om att det förfärdigades i februari och mars månader år 1800. Pigmentanalyser av skåpets färg, utförda av Göteborgs universitet, visar att det blå pigmentet är tillverkat av indigo och består av färgämnet indigotin (se vidare i Ingalill Nyström och Andreas Roxvalls artikel i detta nummer av RIG). Indigotinet härstammar antingen från exotiskt indigo eller vejde-indigo. Nyansen har med tiden bleknat och fått ett lätt stick åt grönt på grund av linoljan i färgen. Skåpet finns på Hälsinglands Museum. Foto: Joel Bergroth, Hälsinglands museum.

annat i Hälsingland för infärgning av garn under 1800-talet.

Maj-Britt Andersson har inte ingått i VR-projektet, men deltar i detta nummer av RIG med en artikel om Roland Johansson Öberg, mest känd för sina interiörer i fiskarkapell i Ångermanland, men han målade sina rosor också i hälsingegårdar och måleri av honom återfinns även i Härjedalen.

Temanumrets fem artiklar visar att ett forsk-

ningsfält som var högsta mode för 100 år sedan kan vara intressant även idag, särskilt då nya frågor ställs och nya metoder används. Artiklarna är studier som på olika sätt och inom olika områden flyttar fram positionerna för forskningsfältet hälsingegårdar.

Lars Nylander, FM, doktorand, antikvarie
Institutionen för kulturvård, Göteborgs universitet / Hälsinglands museum.

Nyckelord: hälsingegårdar, världsarv, forskningsöversikt, folklivsforskning, etnologi, konstvetenskap.

Referenser

Otryckt källa

Hälsinglands museum & Ljusdalsbygdens museum

Assis, Anders, Broström, Ingela & Nylander, Lars 2011: *Rumsdekorationer i Hälsingland. Sammanställning av kunskapsläget*. Rapport.

Litteratur

Knutsson, Johan 2015: Hälsinglands möbel- och inredningsmåleri. En forskningsöversikt, *RIG Kulturhistorisk tidskrift* 2015:1.

Molin, Adrian & Carlsson, Gustaf 1909: *Svenska allmogehem*. Stockholm: Fritze.

Sinha, Kerstin 2002: *Bild på bondevägg*. Hudiksvall: Hälsinglands museum.

Svensson, Ingemar 1968: *Hälsingemålningar*. Stockholm: LT.